

**Ilmiy amaliy
jurnal
№ 3 (5)
2023**

**YANGI
O'ZBEKISTON
IQTISODIYOTI**

MUNDARIJA

Мамаюсупов О. М. Маҳаллий бюджетлар қўшимча манбаларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари.....	6
Муфтайдинов Б. Қ. Корхоналар молиявий барқарорлигини таҳлил қилишнинг айрим йўналишлари.....	15
Ismatov I. M. Organizational and legal mechanisms for improving the labor migration system of.....	21
Амбарцумян А. А. Энергетика Узбекистана: состояние и перспективы.....	27
Мирзаев А. Т. Олий таълим муассасаларида битирувчилар рақобатбардошлиги шаклланишига таъсир этувчи омилларни баҳолаш.....	42
Chilmatova D. Sugʻurta faoliyatining oʻziga xos jihatlari va sugʻurta tashkilotlari uchun alohida buxgalteriya hisobini yuritish tartibi.....	57
Kamilov B. U. Oʻzbekistonda qayta sugʻurtalash bozori va uni davlat tomonidan tartibga solinishi.....	66
Ахмадалиев Д. Ўзбекистонда юридик шахсларнинг сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиғининг аҳамияти: барқарорлик кафолатлари ва тежамкорликни рағбатлантириш.....	75
Jumayev N. X. Umarov A. A. Yangi bank xizmatlar bozorini oʻrganishda marketing jarayonlarini olib borish yoʻllari va rivojlanishga taʼsir etuvchi omillar.....	83
Won Il. H. Essence and prerequisites for the development of social entrepreneurship.....	94
Жумақулов З.И. Жўраева Н.Қ. Саноат корхоналарининг хомашё таъминотини амалга оширишнинг замонавий концепциялари.....	99
Абдуллаева Х.Н. Развитие лидерского потенциала организации на основе комплексной оценки профессионально-личностных характеристик руководителей.....	108
Жумабаева Д. Т. Агротуризм соҳасида давлат сиёсатини амалга оширишнинг устувор йўналишлари, воситалари ва усуллари.....	115
Xolmoʻminov X. O. Soliq siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirishda davlat hokimiyati organlarining roli.....	125
Абдуллоев А.Ж. Агрокластер фаолиятини ташкил этиш ва уни бошқариш моделларининг қиёсий таҳлили.....	132
Романова А. В. Сатимова Д. Н. К вопросу об экономическом обосновании использования высокотемпературных глин в узбекском ремесленном керамическом производстве.....	139

УДК: 332.2.021

**АГРОКЛАСТЕР ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА УНИ
БОШҚАРИШ МОДЕЛЛАРИНИНГ ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛИ**

**COMPARATIVE ANALYSIS OF MODELS OF ORGANIZATION OF
ACTIVITIES AND MANAGEMENT OF AGRICULTURAL CLUSTERS**

**СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ МОДЕЛЕЙ ОРГАНИЗАЦИИ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И УПРАВЛЕНИЯ АГРОКЛАСТЕРАМИ**

**Абдуллоев А.Ж. (PhD) и.ф.ф.д. профессор,
БухДУ, “Иқтисодиёт” кафедраси мудири,**

Аннотация

Мақолада агрокластерлар фаолиятини ташкил этиш ва уларни бошқариш бўйича иқтисодий адабиётда шаклланган турли моделлар таҳлил қилиниб, уларнинг ўзаро фарқли, ижобий жиҳатлари, шунингдек, мавжуд камчиликлари аниқланган

Калит сўзлар: кластер, агрокластер, бошқарув, кластерли бошқарув, рақобатбардошлик, глобал рақобатбардошлик, ихтисослашув, интеграция, озиқ-овқат хавфсизлиги, қишлоқ хўжалиги

В статье анализируются различные модели в экономической литературе по организации и управлению агрокластерами и выявляются их отличия, положительные стороны, а также имеющиеся недостатки

Ключевые слова: кластер, агрокластер, управление, кластерное управление, конкурентоспособность, глобальная конкурентоспособность, специализация, интеграция, продовольственная безопасность, сельское хозяйство

The article analyzes various models in the economic literature on the organization and management of agricultural clusters and identifies their differences, positive aspects, as well as existing shortcomings.

Keywords: cluster, agrocluster, management, cluster management, competitiveness, global competitiveness, specialization, integration, food security, agriculture

Жаҳонда қишлоқ хўжалигининг ривожланиш салоҳиятидан самарали фойдаланишда аграр соҳани кластеризациялашга устуворлик қаратилиб келинмоқда. Бу орқали соҳада ишлаб чиқариш харажатлари қисқариб, табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш билан биргаликда, глобал рақобатбардошлик кўрсаткичини яхшилашга эришилмоқда. Жумладан, агрокластер таркибига кирувчи қишлоқ хўжалиги субъектларининг капитализациялашув даражалари ортиши ҳисобига аграр соҳанинг инвестицион жозибадорлиги таъминланмоқда. Шунингдек, агрокластер таркибига кирувчи қишлоқ хўжалиги субъектлари билан биргаликда, бошқа соҳа вакиллари ўртасидаги ижтимоий-иқтисодий муносабатларнинг чуқур интеграциялашуви соҳада кооперацион бошқарувнинг замонавий усуллари шаклланишига олиб келмоқда.

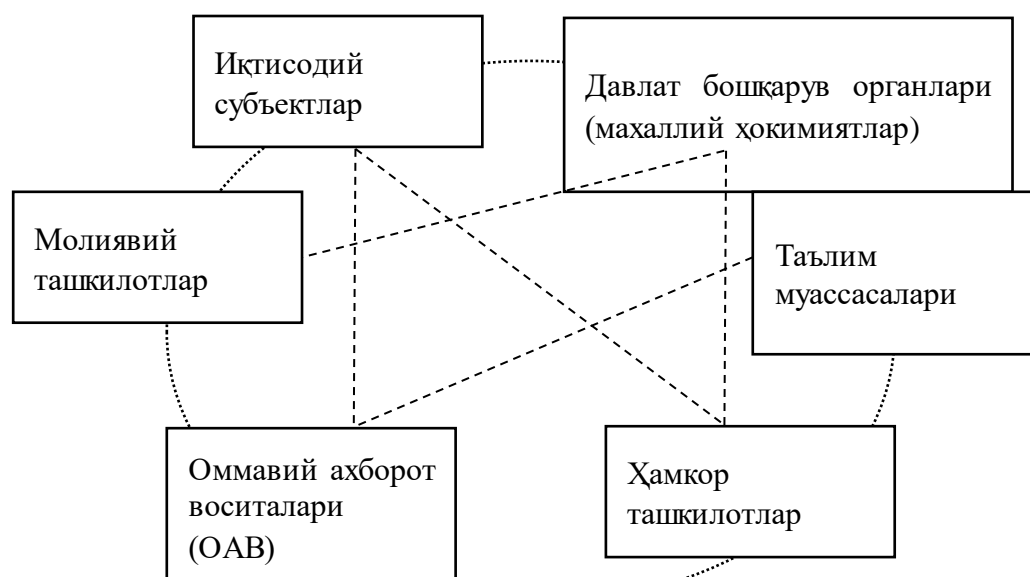
Агрокластерлар фаолиятини ташкил этиш ва уни бошқаришга оид илмий-назарий қарашларнинг ривожланиш босқичлари, агрокластерлар бошқарувида инновацион лойиҳалардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш ва унга таъсир этувчи омиллар, агрокластер бошқарувининг услубий асосларини такомиллаштиришнинг устувор йўналишлари узоқ хорижлик Р. Клаудио, Р.Г. Купер, М. Делгадо, Д. Долореукс, И. Лаур, Г. Линден каби иқтисодчи олимларнинг илмий тадқиқотларида ўз аксини топади.

Агрокластер фаолиятини ташкил этиш ва уни бошқаришнинг жаҳон амалиёти таҳлиliga кўра, тараққий этган, жумладан жадал ривожланаётган мамлакатлар қишлоқ жойларида ўсиш нуқталарини ривожлантиришда инновацион агрокластерларни ривожлантиришга устуворлик қаратилмоқда. Бу турдаги агрокластер таркибий жиҳатдан нафақат қишлоқ хўжалиги субъектлари, балки унга хизмат кўрсатувчи илм-фан, таълим, логистик хизматлар каби бошқа соҳа вакиллари ўртасидаги интеграцион бирлашмаларни шаклланиши орқали намоён бўлмоқда.

Агрокластерлар фаолиятини ташкил этиш ва уни бошқариш амалиётини тадқиқ этиш бўйича иқтисодий адабиётда кўп сонли илмий тадқиқотлар амалга оширилган. Жумладан, Е.Ж. Фесер, Д. Долореукс, Ч. Кетелс, Р. Клаудио, О. Солвелл каби иқтисодчи олимлар томонидан амалга оширилган тадқиқотларда кластер фаолиятини ташкил этиш ва уни бошқариш самарадорлигини ошириш инновацион маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини оширишга қаратилганлиги ҳақида илмий хулосалар шаклланган. Шу билан биргаликда, агрокластер бошқаруви самарадорлиги унинг таркибий кирувчи корхона ва ташкилотлар ўртасидаги ички муносабатларнинг тўғри йўлга қўйилганлиги билан баҳоланган.

Миллий иқтисодиётнинг турли тармоқлари, жумладан, аграр соҳада кластер фаолиятини ташкил этиш ва уни бошқаришнинг базавий модели О. Солвелл томонидан ишлаб чиқилган бўлиб, бунда унинг таркибий элементлари қуйидагилардан ташкил топади:

- иқтисодий субъектлар – бунда кластер миллий иқтисодиётнинг қайси тармоғидан ташкил этилган бўлса, айнан ўша соҳада фаолият юритаётган хўжалик субъектлари назарда тутилади. Агролкластер таркибий тузилишида иқтисодий субъектлар қишлоқ хўжалиги фаолияти юритувчи иқтисодий субъектларни ўз ичига олади. Бунда улар чуқур интеграцион муносабатларга киришган ҳолда умумий ижтимоий-иқтисодий манфаатлар учун иқтисодий ривожланиш салоҳиятларидан фойдаланиш самарадорлигини оширишга қаратилган бошқарув амалиётига ўтадилар;

1-расм. Агролкластер фаолиятини ташкил этиш бўйича О. Солвеллнинг “Базавий” модели[4]

- давлат бошқарув органлари (махаллий ҳокимиятлар) – кластер ташкил этилган тармоқда давлат томонидан амалга оширилаётган ислохотларни ишлаб чиқиш ва уларни амалиётга жорий этишда иштирок этувчи давлатнинг мутасадди ташкилотлари, вазирликлар, идоралар, қўмиталар, агентликлар, маҳаллий ҳокимият органлари ва шу каби бошқа ташкилотлар назарда тутилади. Шу билан биргаликда, мазкур ташкилотлар кластер фаолиятини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш бўйича турли имтиёзлар ажратиш бўйича тегишли қарорлар қабул қилиш ваколатига ҳам эга бўлади;

- таълим муассасалари – агрокластер бошқа турдаги қишлоқ хўжалиги субъектларига нисбатан инновацион ривожланиш орқали рақобатбардошлик кўрсаткичини яхшилашга қаратилган бошқарув амалиётига эга бўлганлиги

сабабли, унинг таркибига кирувчи қишлоқ хўжалиги субъектлари фаолиятида кадрлар сиёсати муҳим аҳамият касб этади. Бунда иш берувчилар томонидан ёлланма ишчиларнинг касбий билим, малака, кўникмаларига нисбатан талаблар мунтазам равишда такомиллаштириб борилади. Шу сабабли мазкур таркибий элемент касбий таълим бериш ваколатига эга бўлган касб-хунар коллежлари, олий таълим муассасалари, корхоналар инновацион фаолиятида иштирок этаётган илмий ҳодимлар малакасини ошириш ва инновацион лойиҳаларни ишлаб чиқишда иштирок этувчи илмий-тадқиқот институтлари, технологик парклар, технологиялар трансферти офисларидан ташкил топади;

- ҳамкор ташкилотлар – бунда агрокластер фаолиятини ривожлантириш учун зарурий шарт-шароитларни яратиш ва уларга техник-технологик хизмат кўрсатиш билан шуғулланувчи хусусий, давлат-хусусий шериклик, хорижий капитал иштирокидаги, қўшма корхоналарни киритиш мумкин бўлади. Жумладан, бозор муносабатларининг ривожланиши шароитида савдо палаталари, нодавлат-нотижорат ташкилотларнинг ҳам мазкур жараёнлардаги иштироки тобора кенгайиб боради. Натижада агрокластер фаолияти қишлоқ хўжалигидаги комплекс ижтимоий-иқтисодий тузилма сифатида шаклланади;

- оммавий ахборот воситалари – оммавий ахборот воситалари замонавий рақобат курашида агрокластернинг брендини шакллантириш ва маркетинг фаолиятини ривожлантиришда муҳим аҳамият касб этади. Шу билан биргаликда, агрокластер фаолияти тўғрисида маълумотларни истеъмолчиларга етказишнинг асосий дастакларидан бири ҳисобланади. Шу сабабли ҳам агрокластер фаолиятини ташкил этишда оммавий ахборот воситалари билан ўзаро ҳамкорлик алоқаларини йўлга қўйилиши талаб этилади;

- молиявий ташкилотлар – бунда агрокластер фаолиятини ривожлантиришда унга молиявий хизмат кўрсатувчи тижорат банклари, микромолиялаштириш ташкилотлари, суғурта фондлари, бюджетдан ташқари мақсадли фондлар, маҳаллий ва халқаро даражадаги донор ташкилотлар, кредит уюшмалари назарда тутилади. Жаҳон амалиёти таҳлилига кўра, АҚШ ва Ғарбий Европа мамлакатларида хўжалик фаолияти юритаётган йирик агрокластерлар таркибига махсус фондлар ташкил этилган бўлиб, улар ихтиёридаги молиявий ресурслардан агрокластер таркибига кирувчи қишлоқ хўжалиги субъектлари инновацион бошқарувини ривожлантиришни молиявий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш жараёнида кенг фойдаланилади[20].

О. Солвелл томонидан ишлаб чиқилган агрокластер фаолиятини ташкил этишнинг “Базавий” моделида кластер таркибига кирувчи корхона ва ташкилотлар ўртасидаги ўзаро ҳамкорлик алоқаларининг ёўлга қўйилиши, жумладан, унга таъсир кўрсатувчи ташқи омиллар кластер фаолияти сифатида

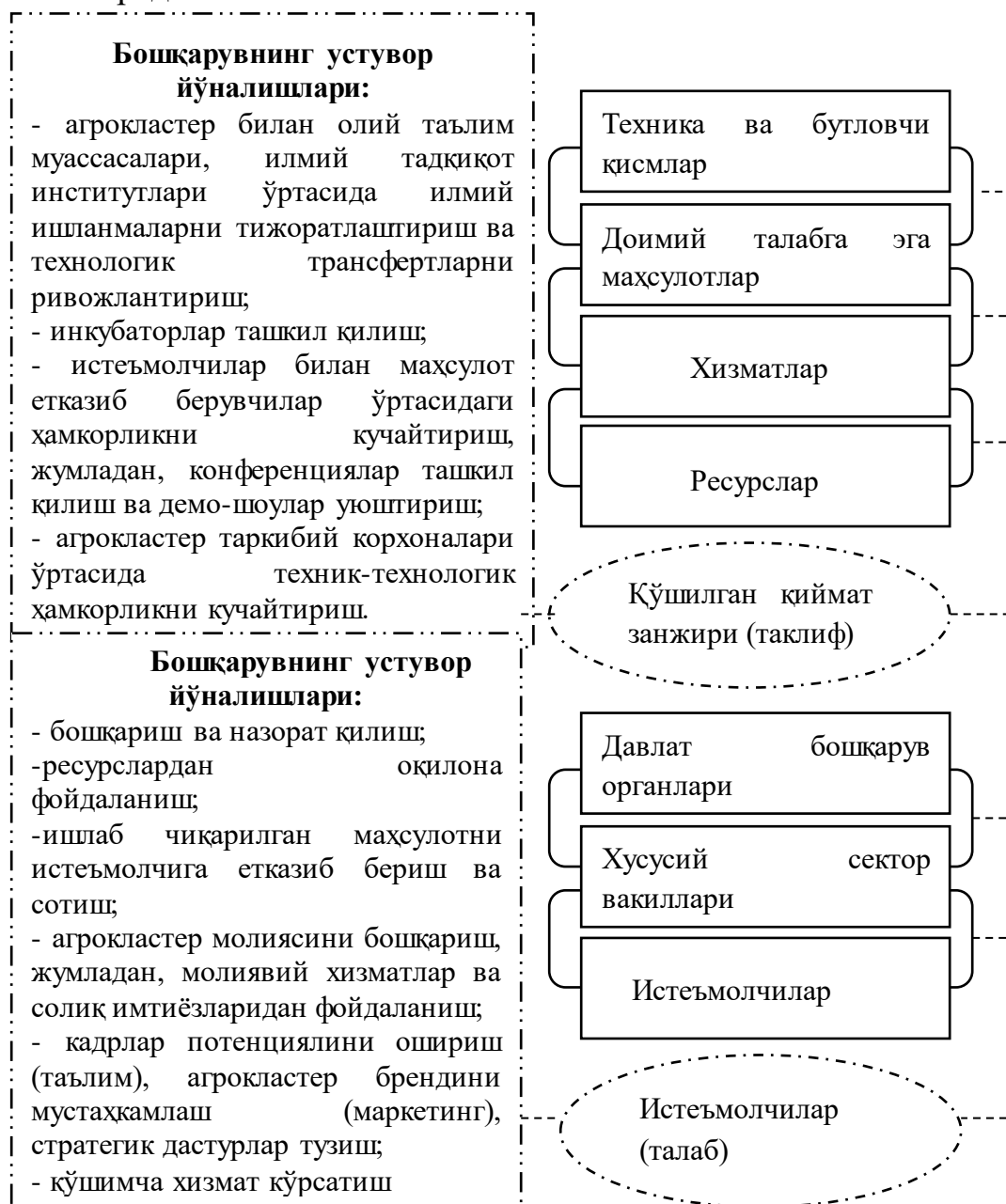
баҳоланади. Бунда агрокластер фаолиятини бошқариш самарадорлиги ҳамкорлик алоқаларини мустаҳкамланишида деб баҳоланади[21]. Олим томонидан агрокластерга қўшилган қишлоқ хўжалиги субъектларининг иқтисодий фаолиятида содир бўладиган тенденцияларнинг инобатга олинмаганлиги моделнинг камчилиги сифатида баҳоланади.

Таҳлилларга кўра, агрокластер фаолиятини ташкил этиш бўйича О. Солвелл томонидан ишлаб чиқилган “Базавий” модел уни ташкил этувчи таркибий корхона ва ташкилотлар ўртасида ўзаро ҳамкорлик муносабатларини мустаҳкамлашга асосланган. Бунда агрокластер таркибига кирувчи ҳар бир ташкилот мустақил бошқарув амалиётига асосланиши айтиб ўтилган. Яъни агрокластернинг таркибий корхона ва ташкилотларида бошқарув функционал ёндашув асосида ташкил этилиши лозимлиги кўрсатилган. Шу сабабли моделда агрокластер бошқарувини амалга оширишнинг устувор йўналишлари аниқ кўрсатилмаган.

Е. Фесер томонидан миллий иқтисодиётнинг турли тармоқлари, жумладан аграр соҳада кластер фаолиятини ташкил этиш ва бошқаришнинг “Классик” модели ишлаб чиқилган. Олим томонидан ишлаб чиқилган модел талаб ва таклиф назариясига асосланганлиги сабабли, у “Классик” модел сифатида баҳоланади. Мазкур модел кластер фаолиятини бошқаришда зарурий товар ва хизматлар ишлаб чиқариш, жумладан, уларни истеъмол қилиш самарадорлигини оширишга қаратилган устувор йўналишларнинг кўрсатиб ўтилганлиги билан “Базавий” моделдан фарқланади.

О. Солвеллдан фарқли ўлароқ, Е. Фесер талаб ва таклиф назарияларига асосланган ҳолда кластерни товар, хизмат ва ресурслар таъминоти занжирини ўзида мужассамлаштирувчи тизим сифатида баҳолайди (2-расмга қаранг). Жумладан, агрокластерларнинг қишлоқ хўжалиги фаолияти юритувчи бошқа иқтисодий субъектлардан фарқи ушбу илм-фан ва ишлаб чиқариш ўртасидаги чуқур интеграцион муносабатларнинг намоён бўлишида, деб ҳисоблайди[5]. Бу турдаги муносабатлар илмий ишланмалар, инновацион лойиҳаларни ишлаб чиқиш ва уларни амалиётга жорий этиш имкониятларини кенгайтириб, агрокластер таркибига кирувчи қишлоқ хўжалиги субъектлари ўртасида технологик трансфертни ривожланишига олиб келади. Натижада аграр соҳа инновацион ривожланиш йўлига ўтади. Шу ўринда таъкидлаш жоизки, агрокластер фаолиятини ташкил этиш ва бошқаришнинг “Классик” моделида “Базавий” моделдан фарқли ўлароқ, ресурс таъминоти бўғини киритиб ўтилган. Бунда меҳнат ресурслари (ишчи кучи сифати), ишлаб чиқариш (табiiй ресурслар), молиявий ресурслар назарда тутилади.

Таҳлилларга кўра, агрокластер фаолиятини ташкил этиш ва бошқаришнинг “Классик” модели инновацион бошқарув амалиётига ихтисослашганлиги билан базавий моделдан афзалроқ ҳисобланади. фикримизча, мазкур моделдан аграр-индустриал мамлакатлар амалиётида фойдаланиш “Базавий” моделга нисбатан кўпроқ самарадорликка эришиш имконини беради.

2-расм. Агрокластер фаолиятини ташкил этиш ва бошқариш бўйича

Е. Фесернинг “Классик” модели[21]

Агрокластер фаолиятини ташкил этиш ва уни бошқариш моделларини таҳлил этиш асосида қуйидаги илмий хулосалар олинди:

биринчидан, агрокластер фаолиятини ташкил этилиши маълум бир турдаги қишлоқ хўжалиги маҳсулотини ишлаб чиқаришни тизимли равишда

ташкил этиш орқали ишлаб чиқарилаётган маҳсулот рақобатбардошлигини ошириш билан биргаликда, инновацион ривожланишни таъминлаши зарур;

иккинчидан, агрокластер фаолиятини ташкил этиш ва уни бошқариш моделларида рақобатбардошлик даражаси М. Портернинг “Рақобатбар-дошлик ромби” назариясига асосланади;

учинчидан, агрокластер фаолиятини инновацион ривожланиш хусусиятлари барча турдаги, яъни, “Базавий”, “Классик” ва “Анъанавий” моделларда учрайди. Ушбу ҳолат агрокластер таркибига кирувчи корхона ва ташкилотлар билан инмий-тадқиқот институтлари, касбий ва олий таълим муассасалари ўртасида интеграцион муносабатларга эътибор қаратилганлигида далолат беради.

Умуман олганда кейинги йилларда мамлакатимиз иқтисодиётини инновацион ривожланиш йўлига ўтказиш, жумладан, ҳудудлар қишлоқ хўжалигини ривожлантириш салоҳиятидан самарали фойдаланишда агрокластерларни ташкил этишга устуворлик қаратиш талаб этилади. Бу орқали стратегик дастурларда режалаштирилган устувор вазифаларни ўз муддатидан илгари самалари ҳал этишга эришилади

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Feser E.J. (1998). Old and new theories of industry clusters. in Steiner M. (ed.), Clusters and regional specialization, Pion Press, London, UK. pp. 18-40
2. Doloreux D. and Shearmur R. (2009) maritime clusters in diverse regional context: the case of Canada. Marine Policy. Vol. 33, № 3. pp. 520-527.
3. Ketels Ch., Lindqvist G. and Solvell O. (2012), Strengthening Clusters and Competitiveness in Europe. The Role of Cluster Organizations. The Cluster Observatory. Center for Strategy and Competitiveness. October 2012. 50 p. URL: https://clustercollaboration.eu/sites/default/files/document-store/Strengthening_Clusters_and_Competitiveness_in_Europe.pdf
4. Solvell O. (2008). Clusters. Balancing evolutionary and constructive forces. Ivory Tower Publishers, Stockholm, Sweden. 138 p. URL: <https://irp-cdn.multiscreensite.com/bcb8bbe3/files/uploaded/redbook.pdf>
5. Feser E.J. (1998). Old and new theories of industry clusters. in Steiner M. (ed.), Clusters and regional specialization, Pion Press, London, UK. pp. 18-40
6. Junaydullaevich A. A., Jamshedovna Q. H. Organizational and economic mechanisms for the development of competitive agricultural production on the basis of cooperative relations // Academic Journal of Digital Economics and Stability. – 2021. – Т. 6. – С. 142-147.
7. Abdullaev Asliddin, Davlatov Suxrob Role of agricultural marketing in economic development // Economics. 2015. №8 (9). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/role-of-agricultural-marketing-in-economic-development> (дата обращения: 15.08.2023).
8. Abdulloev Asliddin Junaydullaevich Innovative factors for agriculture development // Academy. 2020. №4 (55). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/innovative-factors-for-agriculture-development> (дата обращения: 15.08.2023).